

Értékek az iskolai nevelésben

Társadalmunkban az átalakulás évétől kezdve egyre inkább megvalósul a pluralizmus, az a sajátos demokratikus politikai berendezés – a totális hatalom ellentéte –, melynek alapelve, hogy minél több szervezett csoportérdek jelenik meg a politikában, annál kevésbé lehetséges a hatalom monopolizálása, az egyén és a társadalom szabadságának elnyomása. Jogállamunk alaptörvénye, az alkotmány és a speciális törvények, a létező és működő politikai pártok, a konzervatív, a liberális és a szocialista irányzatok mind-mind a társadalmi pluralizmust biztosítják. Társadalmunk ilyen jellegű átalakulása kötelezően magával hozza, hogy az oktatásügyben is érvényesülnie kell a pluralizmusnak, ott sem érvényesülhet tovább a központi irányítás, a többség jogai mellett a kisebbség jogait is biztosítani kell.

A PLURALIZMUS AZ OKTATÁSBAN

Pluralizmus szükséges az iskolarendszerben, az iskolára vonatkozó jogalkotásban, az egyes iskolák életében, működésében és a gyermekek életében. Az első trend – alapvető, tartósan érvényesülő fejlődési irányzat – az iskolákra vonatkozó jogalkotásban tapasztalható. A nemzetközi jog és az ehhez kapcsolódó hazai jogrendszerünk az eddigi, hagyományos közoktatáshoz való jog helyett biztosítja az egyén jogát a tanuláshoz. E jog érvényesítése közben növeli az állampolgár, a szülő jogait az állammal szemben, azért a szülőét, mert a gyermek még nem képes érdekeinek képviselőjére, érvényesítésére. A jog nem azt írja elő, hogy a gyermek a *kötelező* iskolába járjon, hanem *megfelelő* iskolába járjon, az egyén érdekeinek megfelelőbe. Ehhez az új iskolára vonatkozó jogrendszerhez alkalmazkodnia kell a közoktatási rendszernek. Vitás pl. az *Etika* oktatásának ügye. Mivel alapvető szülői joggá vált a gyermekek erkölcsi nevelése, s ma már ez nem az iskola joga, ezért nem lehet a NAT-ban (a nemzeti alaptörvényben) egy meghatározott típusú, tartalmú etika oktatása. Az állam, az önkormányzat nem döntheti el, hogy ilyen tartalmú etikai ismeretekkel fejleszti a tanulókat. Csak szülői egyetértéssel lehet beépíteni a nevelésbe az erkölcsi oktatást, mint pl. az egyházi iskolákban vagy a magániskolákban.

A másik trend: a gyermeki jogok előtérbe kerülése – a szülői és az iskolai jogok korlátozása révén is. A nemzetközi egyezményekhez való csatlakozás, a világszervezeti határozatok beépítése saját törvényeinkbe a gyermeki jogokat mindenek előtti joggá fejlesztik. Mivel egy-egy korosztály még nem tud élni ezekkel az alapvető jogokkal, ezért a jogot és felelősséget átruházzák a szülőkre, éppen a gyermeki jogok védelmében. Ezek is felvetik, előírják a hazai közoktatási rendszer újragondolását.

Jelentős változás, hogy az értékproblematika (mik az alapértékek, mikor és milyen formában kell átszarmaztatni ezt) kikerül az állam, az iskolai közösség kezéből, a jog az egyén kezébe kerül. Az, hogy a különböző teóriák, vélemények közül választhat, s ezeket az iskola biztosítja a gyermekek számára. Ugyanakkor léteznek közös, társadalmi érdekek, pl. a tanulás, a tudás megszerzése egyre több idő alatt lehetséges csak, de ez nem mindig esik egybe egyes családok érdekével, törekvéseivel. (Egyes családok a gyermekektől a minél előbbi pénzkeresést várják el, a továbbtanulás ellenzésével.) A társadalmi érdek és egyéni érdek közti ellentmondást kívánja feloldani a jelenlegi NAT a régi tanterv helyett.

Viták voltak arról, hogy mi legyen benne (tartalom, minőség), és mennyi ismeret, követelmény (mennyiség) szerepeljen kötelezően. A végén az a törekvés vált törvényé, hogy legyen lehetőség alkura a szülővel, gyermekkel az iskolába bekerülő ismeretekről, fejlesztendő képessé-

gekről a következők alapján. A kötelező anyag feldolgozása csak 50-70 százalékát tölti ki az előírt óraszámnak, így van lehetőség a szülők, gyermekek által igényelt tudás (ismeret, készség, képesség) feldolgozására. De az egyéni érdek mellé odakerült a társadalmi érdek is, nehogy minimalista törekvések érvényesüljenek: a NAT, a törvény kötelező óraszámot ír elő, s ez a gyermek érdekét is biztosítja, mert így jobban felkészülhet mind a továbbtanulásra, mind a társadalomba való beilleszkedésre.

Alaptétel: hogy az értékek pluralizmusa csak pluralista társadalomban alakulhat ki. Általánosan elfogadott szellemi értékek: az erkölcsi (a jó), az esztétikai (a szép) és az ismereti (az igaz), az anyagi, materiális és az étellel kapcsolatos vitális értékek mellett. Hogy szükség van e téren is pluralizmusra, azt biztosítja a történelem, mert sem a diktatórikus rendszerek, sem a vallások nem tudták az egységes értékrendet érvényesíteni, minden törekvésük ellenére sem. Mindig voltak, akik más erkölcsiséget, más művészeti értéket és más világnézetet vallottak az uralkodó nézetek helyett. Társadalmunk ma sincs döntési helyzetben, de joga sincs rá, hogy eldöntse: melyik értékrendszer az egyedül üdvözítő. Ezért kell az állami, önkormányzati iskolarendszernek semlegesnek lennie, nem taníthat egyetlen kötelező erkölcsöt, szépséget, igazságot. Ettől függetlenül az egyén lehet nem semleges (a szülő, a pedagógus), ő lehet bármely értékrend mellett (pl. a valláserkölcs vagy más erkölcs híve). Ez az ő joga és olykor kötelessége is – a hitelessége miatt. De nem erőszakolhatja rá saját erkölcsiségét, művészetszemléletét, világnézetét tanítványaira, hanem köteles a választás lehetőségét biztosítani a különböző értékek, nézetek megismertetésével.

A hazai pluralista iskolarendszer kialakulásához, megerősödéséhez szükséges az iskolaalapítás jogát biztosítani, a fenntartás jogát és lehetőségét segíteni. Azaz az önkormányzati iskolák mellett éljenek-virágozzanak az egyházi, az alapítványi és a magániskolák. Ugyanígy a fejlődés trendje: az irányítás pluralizmusa, az iskola működésének saját megszabása, a központi irányítás megszűnése. Ezért is tapasztalható ez az önállóság, melyet a NAT-nál is tapasztalhatunk, a sok-sok mindent helyben eldöntés, a kevés központi előírás a kötelező óraszámok, a vizsgakövetelmények terén.

Mindezekon túl alapvető feltétel: a tartalom, az iskola által közvetített értékek, műveltség pluralizmusa. Nehezen elfogadható és megvalósítható feltétel: hogy a köziskola (állami, önkormányzati) minden gyermek számára a neki való nevelést biztosítsa, abban az esetben, ha az egyének, a szülők nem képesek megfelelő iskolát csinálni. Akkor jöhet az állam, és iskolát létesít, minden gyermeknek megfelelőt. Tehát az eddigi alapviszonyt – az állam létesít iskolákat, ezt kötelezően mindenkinek előírja, részletesen szabályozza – alapjaiban kell megváltoztatnia – a fentiek szellemében. Ha pl. egyik szülőnek vagy iskolalétesítőnek a gyermekközpontú pedagógia követendő lehet, azt sem ő, de az állam, önkormányzat sem erőszakolhatja rám, gyermekemre. Vagy ha másnak az ún. tudásgyár típusú iskola tetszik, az a jó pedagógia, ebben ő s a többi hasonló gondolkodású szülő dönthet, választhat, s ott a pedagógusok ilyen iskolát csinálnak.

A pluralista társadalom ilyen jellegű iskoláiban dolgozó pedagógusok joggal tehetik fel a kérdést: ezek után hogyan tudjuk végezni a dolgunkat, hogyan taníthatunk-nevelhetünk? Sommás válasz: a soha meg nem szűnő tanulás, tovább- és önképzés szükségeltetik, valamint egy olyan nagyfokú tolerancia – türelmesség, a másság elfogadása, tisztelete – állandó érvényesítése a napról napra végzett mindenféle tevékenységünkben, kapcsolatunkban, mint még eddig soha az életünkben.

ÉRTÉKKONFLIKTUSOK AZ ISKOLÁBAN

A ma iskolájában élesebben jelentkeznek az értékkonfliktusok, mint az előző időszakban. Régen az uralkodó világnézet és az erősen ható szokásjog érvényesült és hatott a konfliktusok megjelenésére. A ma már nyíltabban jelentkező konfliktusoknak, az egy-egy helyzetben tapasztalható ellentmondásoknak különböző okai lehetnek, s ezek feltárása segíthet a feloldásukban. A pedagógiai értékkonfliktusok egyik formája a pedagógusok között jelentkeznek. Egyik ilyen vitafor-

rás: az etikai oktatás, nevelés problémája. Egyik tábor szerint szükség lenne a külön Etika tantárgy oktatására, mivel nagyon hiányzik az etikai ismeretek birtoklása a gyermekek műveltségéből. Ők a régebbi korok iskoláira meg a jelen egyházi iskoláknak a gyakorlatára utalnak, ahol folyik tételek erkölcsi ismeretnyújtás. Mások az etikai nevelés szükséges voltát elismerve ellenzik a külön tárgyban történő oktatását, helyette a különböző tárgyakban történő speciális feldolgozást igénylik. A demokrácia érvényesülése az iskolákban jót tesz-e a nevelésnek, vagy nehezíti azt? S hol kezdődjék, milyen életkorban az erre való nevelés? Az ezekre a kérdésekre adott válaszok is megosztják a pedagógusokat. De az iskola kultúrákövetítő szerepe körül is székértáborok léteznek, egyesek az iskola kultúrateremtő szerepét hangsúlyozzák, szélesebben értelmezve a kultúra fogalmát.

A túl sok liberalizmus ügye, az uniformizálás kérdése mind-mind konfliktusok forrása lehet egy adott konkrét szituációban. A Freud óta dúló vita sem szűnt meg: az iskolában az öröm vagy a valóság elve érvényesüljön, vagy inkább a kapcsolatfejlesztés és az irányítás domináljon?

Ha ezek után vesszük az új kihívást: a helyben történő tanterv, pedagógiai programok készítését, felmerül a hogyan kérdése. Ugyanis ezekhez valamilyen fokú tantestületi egység kell, egyfajta konszenzushoz kell eljutni. Pedig mindezekben felül sokan hangsúlyozzák a pedagógusok között is jelentkező generációs ellentéteket. Noha igaz, hogy számos esetben ellentétes példák tapasztalhatók, mégis van különbség az eltérő generációk szemléletében, értékfelfogásában. Mint Marx György írja, világszerte felgyorsuló generációs változások, váltások jelentkeznek.

A pedagógusok és szülők kapcsolatában is sajátos konfliktusok találhatók. Az aktuális szülői elvárások és a pedagógiai értékelések közti eltérés számos konfliktus okozója. Ma sokak szemében nem tisztázott a kompetencia határ. Az előző tantervek, így az 1978-as is az iskola felelőségét deklarálta, s ez napjainkig érvényes volt, a NAT megjelenéséig. Az új szemlélet, a felelőség megosztása, sőt bizonyos mértékű átruházása az egyénre: a szülőre, nem kis problémát jelent ma még.

A társadalmunkban eléggé jól elkülöníthető családi típusok más-más konfliktus forrásai a gyakorlatban, az iskolával való kapcsolatokban. A felhalmozó típusú családnak nem elég fontos az iskola, nem meghatározóak az iskola céljai, értékei. Az elnevezésében benne foglalt tevékenységre való felkészítés a legfőbb cél, ezt szolgálja minden eszköz a családi nevelésben. A kifejezetten vállalkozói családok – melyekkel szemben a társadalom jó részében, meg az iskolában is elutasító álláspont érvényesül – többnyire két csoportba sorolhatók: egyik a klasszikus vállalkozók családjai, hol hagyományosan űzik az ipart, kereskedelmet, tisztességre törekedve, a másik: a gátlástalan, ügyeskedő család, az új gazdagok családja, ahol az elv, hogy nem tudással, hanem ügyeskedéssel, bármilyen módon kell boldogulni, a pénz számít csak. Az igénytelen család, a „jobb, ha nem tanul a gyerek” gondolkodású, sem nagyon segíti az iskolát értékátadó munkájában. A következő típus: az igényes család, mely egyrészt piacképes tudást vár el az iskolától, másrészt elvárja ugyanakkor az általános műveltség nyújtását is. S ha erre nem képes ma az iskola, akkor szigorú kritikával él vele szemben. Nem kevés gondot jelent az ún. hátrányos helyzetű család sem, a különböző értékek nyújtására, elfogadtatására irányuló munkában, ugyanis náluk két véglet közötti a skála, a passzivitástól az agresszivitásig fordulnak elő fokozatok.

A fentiekben vázolt különböző családtípusok egy-egy iskolában, osztályban sajátosan vannak jelen, s bizony bőven adják a különböző értékkonfliktusok alapját, a megoldandó problémákat. És nem szónoki kérdés: mit lehet ezekkel kezdeni? Régebben az iskolában, a központi irányítás, a pedagógus, az iskola tekintélyére alapozó nevelésben könnyebb volt az alapállás: az iskola, a pedagógus megmondta a szülőnek, a családnak. Ma már ez nem megy; elméletileg könnyebb választ adni a kérdésre: az eltérő típusú családban élő szülőket és gyermekeket másként kezelni, egyéni módon bánni vele, külön-külön keresni a problémák megoldásának a hogyanját.

Évtizedek óta csak erősödnek a pedagógusok és a diákok, gyermekek közötti konfliktusok. A 60-as évektől kezdve, a diáklázadásoktól erősödik az a szemlélet a fiatalokban, hogy az idősebb

nemzedék nem érti meg őket, nem tekinti egyenrangúnak, nő a törekvés az ifjúság emancipálódására. S a fiatalok nem akarják követni az idősebbeket, nem vállalják őket példaképeknek. Sajátos ifjúsági szubkultúra alakul ki. Az önállósodás egyre erősebb, új utak keresése, új életmód, másféle értékrend kialakulása a jellemző rájuk. A hagyományos tekintélyelvű pedagógia ma már nem elég, nem lehet vállalni, és nem is érvényesíthető a valamikori „lámpás” szerep a pedagógusoknál. A diákok jövőképe: bizonytalan a sorsuk az iskola elvégzése után, a „tudás hatalom” szemlélet ma már nem motivációs lehetőség.

Nagy kérdés, milyen tudást is közvetítsen az iskola: a tudományokon alapuló vagy a gyakorlatra orientált, praktikus tudást. Óriási a vita ezen a téren is mind a pedagógusok, mind az ifjúság között.

A régebbi fogódzók közül a gyermekközpontú pedagógia törekvései sem nagyon elfogadottak, vagy a gyermekpszichológia, fejlődéslektan anyagai is átértékelésre szorulnak. Itt van az éres, érettség problémája, s az ezek körüli konfliktusok. Kétségtelen, hogy az információgazdagság a gyermekek életében bizonyos téren fejlettebbé teszi őket, de sem ez, sem a biológiai éres gyorsulása nem jár együtt az általános éréssel, az érettség előbb történő kialakulásával. S ezt másként fogja fel az ifjú, a szülő és a pedagógus, máris itt a konfliktus forrása.

Sokan hangsúlyozzák, hogy az iskola és a család szerepe mellett nagyon nagy hatásúvá vált egyrészt a tömegkommunikáció rendszere, másrészt a kortárs csoportok hatása. S mivel csökkent az iskolai közösségi nevelés, az itteni közösségek hatása, ezért csapódnak sokszor a fiatalok a különböző, vitatható értékeket képviselő csoportokhoz, törekvésekhez.

Külön csoportba sorolhatók a diákok közötti konfliktusok, bennük az értékkonfliktusok. Közismert, hogy erős náluk a másság elutasítása, egy-egy gyermek kirekesztése, már egészen kicsi kortól kezdve – más társadalmi pozíció, más szokások, külső jegyek, akár bőrszín, testi fejlettség, testi hiba stb. miatt –, de a fogyatékos gyermek megítélése is problematikus. Az iskolai teljesítményekhez alkalmazkodás miatt is külön csoportok, s köztük erős konfliktusok alakulnak ki. Az ismert két csoport: a stréberék és a vagányok csoportja.

Az egyik csoport, s ez nem biztos, hogy az értékeesebb, uralhatja a terepet, terrorizálhatja a többi tanulót. Gyakorlati tapasztalatok szerint ezeken kívül számos konkrét konfliktus alakulhat ki az iskolában a diákok között. Ezekből (is), meg a fentebb érintett különböző konfliktusból is sokat hasznosíthat a pedagógus, ha megtanulja a konfliktusok feloldásának a technikáját, ha elsajátítja a konfliktusok felismerésének, kezelésének a hogyanját.

Hogyan történhet a konfliktusok feloldása, a különböző stratégiák, megoldásmódok révén. Ahogyan nem könnyű annak megválaszolása, hogy mikor, hogyan léphet a pedagógus a konfliktusok felderítése terén, a problémák megismerése érdekében, hol és mikor van joga és kötelessége beavatkozni, a megoldások keresése, megtalálása sem könnyebb. A konfliktusfeloldás közben a pedagógus (meg a szülő vagy más felnőtt is) két szemléletet fogadhat el, két magatartásmód közül választhat: dominál nála az önérvényesítés: saját elgondolását, elképzelését akarja tűzön-vízen át megvalósítani, győztes akar lenni az adott szituációban, le akarja győzni a másikat, a gyermeket, aki vesztesként kerül ki a konfliktusból. Vagy a másik beállítódás, szemléletmód: az önfeláldozás, önmagunk elképzeléseinek feladása a konfliktushelyzetből való kikerülés érdekében, engedni abból az elvből, hogy a tanárnak, a szülőnek mindig igaza van, mindig neki kell győznie. Lehet „győztes” a diák is, ezzel éppen nem vész el a pedagógusi tekintély.

A javasolt öt konfliktusmegoldó stratégia:

1. A győztes – vesztes stratégia

A pedagógus él az önérvényesítés eszközével, ő kerül ki győztesen a konfliktushelyzetből, s a gyermek a legyőzött, a vesztes.

2. Az alkalmazkodó stratégia

A pedagógus az önfeladás révén is feloldja a konfliktushelyzetet, s a másik fél kerül ki győztesen a szituációból, „a diáknak lett igaza” – megoldásmód érvényesülése.

3. Az elkerülő stratégia

Ez a problémák szőnyeg alá seprésének útja, a pedagógus nem vesz tudomást a konfliktushelyzetről, a problémákról, mint strucc, a homokba dugja a fejét, s csak a robbanástól ijed meg, jön rá, hogy mulasztott.

4. Az együttműködési stratégia

A két fél közötti megegyezés keresése kölcsönös engedmények alapján, melynek alapja a kölcsönös bizalom a felnőtt, tanár és gyermek között.

5. A győztes – győztes stratégia, a problémamegoldó stratégia

Közös megoldás keresése, megtalálása, kidolgozása, hogy mind a két fél győztesnek érezhesse magát.

Az iskolában jelentkező értékkonfliktusok megoldására, eredményes kezelésére természetesen nem elegendő a módszertani felkészültség, a vázolt technika birtoklása, ezek mellett szükség van megfelelő értékrendre a pedagógusnál, hogy mindig a társadalmilag értékes motívum győzzön végül is, hogy valóban az örök érték szolgálatát végezze, hogy a jó, az erkölcsös, a szép, az esztétikus és az igaz, az igazság vezérelje lépéseit, s erre nevelje mégis csak „neveletlenebb”, kevésbé érett, fejlett tanítványait, meg a vele együttdolgozó szülőket.

FORRÁSOK

1. Mihály Ottó: Az értékluralizmus kihívásai (Előadás a kaposvári országos konferencián, 1995. nov. 23.)
2. A nemzeti alaptanterv (NAT), A Magyar Hírlap 15. október 17-i számának melléklete, 48 oldal.
3. Szekszárdi Ferencné: Értékkonfliktusok az iskolában (Előadás a kaposvári országos konferencián, 1995. nov. 23.)
4. Szekszárdi Ferencné: Konfliktusok az osztályban, Bp., Tankönyvkiadó, 1978.

CSERNÉ DR. ADERMANN GIZELLA

JPTE Tanárképző Intézet

Pécs

Vizgáztatunk?!

A VIZSGA

Egy, az iskolai értékelés nyelvének dekódolására vállalkozó tanulmány a következőképpen mutatja be a szó eredetét: A klasszikus latinban az examen, examins a méhek kirajzását jelenti. A szó jelentésének a kiterjesztésével a csoport, nyáj értelmet kapta. Az „examen” eredetileg a tanulók csoportosítása, és nem próbatétel, ahogy ezt manapság megélik. De a latinban az „examen” jelentheti a mérlegnek a nyelvét, amely a méréssel való kapcsolatra utal. Az examen levezethető az „exigere” – szótári jelentése szerint követel, kifaggat, kikérdez – igéből, amely ugyanakkor jelenti a pénz, adó, szolgáltatás behajtását, beszédését.¹

A vizgáztatás – amely korábban csak az érettségire korlátozódott – ma egyre több iskolában hódít teret kísérleti jelleggel, emellett a pedagógusok készülnek az egységes vizsgarendszer bevezetésére is.

A vizsga, bizonyos feltételek mellett, igen fontos visszajelzés az oktatás eredményességéről. Mielőtt azonban a vizsga szerepét túlhangsúlyoznánk, érdemes eltűnődni néhány olyan megállapításon, amit a vizsgák tanulmányozásával foglalkozó docimológia² hozott a napvilágra.